

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

*ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ*

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ Սովորողների մեջ արժեքային համակարգի

ձևավորումը աշխարհագրություն առարկայի դասավանդման ընթացքում

Առարկան՝ Աշխարհագրություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Գալստյան Մերի

Ուսումնական հաստատություն՝ Արևշատի միջնակարգ դպրոց

ԵՐԵՎԱՆ 2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	3
Սովորողների մեջ արժեքային համակարգի ձեւավորումը աշխարհագրություն առարկայի դասավանդման ընթացքում	5
Դասի պլան	17
Եզրակացություն	22
Օգտագործված գրականության ցանկ	24

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Աշխարհագրական կրթությունը ապահովում է դպրոցականների շրջանում աշխարհագրական մշակույթի ձևավորումը՝ մարդու ընդհանուր մշակույթի կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը: Սա միակ ինտեգրացիոն ակադեմիական դիսցիպլինն է, որն ուսումնասիրում է տարածական-ժամանակային հարաբերությունները տարբեր մակարդակների բնական և մարդածին աշխարհագրական համակարգում:

Ուստի աշխարհագրությունը այն հիմնական գիտություններից է, որը զարգացնում է տեսական և էմպիրիկ մտածողությունը և աշխարհագրական միջավայրի ընդհանուր հայացքը:

Աշխարհագրության դասավանդման ինտեգրումը թույլ է տալիս դպրոցականներին հասկանալ, որ գիտելիքի համակարգերն անհրաժեշտ են տնտեսական, բնապահպանական, ժողովրդագրական և այլ խնդիրներ լուծելու համար, միջառարկայական համակարգումը թույլ է տալիս համակողմանիորեն լուծել կենսական խնդիրները, տեսնել դրանք փոխկապակցվածության մեջ: Եվ հետո նրանք հասկանում են առարկայի նշանակությունը՝ ինչ է ասել աշխարհագրություն:

Հետազոտության նպատակն է բացահայտել թե ի՞նչ դեր ունի դպրոցական աշխարհագրական կրթությունը աշակերտի անձի և արժեքային համակարգի ձևավորման գործում:

Ուսումնասիրության օբյեկտը աշխարհագրության դասի աշակերտի անհատականությունն է:

Ուսումնասիրության առարկան դասարանում անհատականության ձևավորման գործընթացն է:

Հետազոտակա աշխատանքի **խնդիրներն** են՝

- Վերլուծել աշխարհագրության դասավանդման հոգեբանության սկզբունքների էությունը,

- Ներկայացնել , թե ինչ գործընթացներով է փոխվում աշակերտի անհատականությունը մանկավարժական ազդեցության գործընթացում:
- Ուսումնասիրել էմպիրիկ, տեսական գիտելիքների և հմտությունների ձևավորման մեթոդները,
- Դիտարկել ստեղծագործական գործունեության փորձի էությունը:

Հետազոտության մեթոդներ` դիտում, զրույց, դպրոցական փաստաթղթերի ուսումնասիրություն (գրականություն):

Թեմայի մասին առավել մանրամասն ստորև:

ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՄԵՋ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ԴԱՄԱՎԱՆԴՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

Արժեքը համակարգը համարվում է վարքագծի մի տեսակ ուղենիշ, որը որոշում է անհատի գործունեության նպատակը: Կախված անձի կամ նյութական աշխարհի, մեկ այլ անձի կամ սեփական «ես»-ի գնահատողական վերաբերմունքի օբյեկտից՝ արժեքները պայմանականորեն բաժանվում են երեխա խմբի՝

- նյութական,
- սոցիալական,
- հոգևոր:

Արժեքները գործնական ներդրում են ստանում մարդկանց իրական վարքագծի մեջ: Արժեքի ներքին կառուցվածքը դրսևորվում է իմաստի միջոցով՝ առարկայի կամ գործընթացի իմաստային բովանդակությունը, դրա հատկությունների, առանձնահատկությունների մասին տեղեկատվությունը, ֆենոմենը գնահատվում և վերագրվում է որոշակի արժեքային համակարգին: Այստեղ ընդգծվում է իմաստը, առաջնային գնահատականը, որը կարող է վերածվել անհատականության վրա հսկայական ազդեցություն ունեցող ավելի բարդ համակարգի: Արժեհամակարգի սուբյեկտի և օբյեկտի միջև կապերի աճն ու ընդլայնումը թույլ են տալիս պնդել, որ դրա տարրերի միջև սերտ հարաբերություն կա պատճառահետևանքային, տարածական, ժամանակային, արտաքին և ներքին հարաբերությունների մակարդակում:

Անցյալ դարի ամենահայտնի սոցիոլոգներից մեկը՝ Ֆլորիան Ջնավիեցկին, պնդում էր, որ աշխարհը բաղկացած է միայն իրերից և արժեքներից: Միևնույն ժամանակ, «արժեքներն ավելի կարևոր են, քան իրերը, քանի որ դրանք շատ ավելի մեծ ազդեցություն ունեն մարդու կյանքի, նրա գործունեության և նրա ձգտումների բովանդակության վրա, քան իրերը»: Իրերը ոչ մի ազդեցություն չունեն մարդու վարքի վրա, և արժեքները պարզապես պայմանավորում և որոշում են այն:

Արժեքային համակարգի մեջ կուտակված է անցյալի փորձը, որի յուրացումը աշակերտների մեջ ձևավորում է հայրենասիրության, սեփական ժողովրդի

պատմության, նրա ստեղծած մշակութային արժեքների, գիտական նվաճումների համար հպարտության զգացում: Իսկ ակտիվ ճանաչողական գործունեության պայմաններում ձևավորված գիտելիքները աշակերտների մոտ վերածվում են համոզմունքների և կարողությունների: Այսօր աճող սերնդի դաստիարակության գործն ընթանում է տարբեր հանգամանքների ազդեցության ներքո՝ ժողովրդագրական, ազգային, մշակութային, ընտանեկան, կրթական, հասարակական, սոցիալական և այլն: Հաշվի առնելով բազմաթիվ այս և այլ հանգամանքներ՝ աշխարհագրության մասնագետների համար խնդիր է դառնում սովորողների ազգային գիտակցության ձևավորումը սեփական ժողովրդի պատմության ու մշակույթի հենքի վրա՝ չանտեսելով համամարդկային արժեքները: Կրելով վերոնշյալ և այլ հանգամանքների ներգործությունը, ընտրությամբ յուրացնելով դրանց ազդեցությունը՝ աշակերտը հաղորդակցվում է հասարակական մշակույթին և ձևավորվում իբրև ստեղծագործական անհատականություն¹:

Կրթական տարբեր աստիճաններում աշակերտն ունենում է աշխարհի նկատմամբ վերաբերմունքի տարբեր դրսևորումներ և հարաբերություններ: Վերաբերմունքն աշխարհի նկատմամբ և հարաբերությունը աշխարհի հետ, վերաբերմունք սեփական անձի նկատմամբ և հարաբերությունն ինքն իր հետ իրականացվում են հասարակական դաստիարակության համակարգի(ուսումնական հաստատություններ, հասարակական, պետական, խորհրդակցական մարմիններ, մանկապատանեկան կառույցներ, այլ) և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների լրատվական միջոցներ, մամուլ) միջոցով:

Կինոն, թատրոնը, հեռուստատեսությունը, համացանցը ներգործում են աշակերտի անձի վրա ոչ միայն ինքնին՝ որպես տեղեկատվության աղբյուրներ, այլ նաև որոշակի տիպարների միջոցով, որոնք դրսևորվում են այդ «տեղեկատվական աղբյուրներից հոսող» հերոսների վարքագծում: Աշակերտները, իրենց տարիքային, սեռական և անհատական առանձնահատկություններին համապատասխան, հակված են նույնացնել իրենց այս կամ այն հերոսի հետ՝ յուրացնելով նրանց վարքի ձևերը, ապրելակերպը, հագուստը, կենցաղը, կյանքի ոճը և այլն: Աշակերտի արժեքների

---

¹ Таможняя Е. А., Методика обучения географии: учебник, М., 2014, էջ 108

ձևավորման վրա ազդող գործոններից են ավանդական միջոցները, այսինքն՝ աշակերտի մեջ աշխարհի նկատմամբ վերաբերմունքի և հասարակության հետ հարաբերության, սեփական անձի նկատմամբ վերաբերմունքի ձևավորումը ընտանիքի և սոցիալական միջավայրի միջոցով: Սակայն սովորողների կողմից այդմիջավայրին բնորոշ արժեքների, կանոնների, չափանիշների, հայացքների յուրացումը միշտ չէ, որ համապատասխանում է հասարակության կողմից ընդունված արժեքներին և խրախուսելի չափանիշներին: Ավանդական միջոցների յուրացումը լինում է չգիտակցված՝ վարքի ընդունված կադապարներն ընդօրինակելու միջոցով: Այս առումով իրավացի է Մ. Մոնտենը. «...Մենք որքան ասես կարող ենք պնդել մերը, սակայն սովորույթն ու համընդհանուր կանոնները մեզ քարշ են տալիս իրենց ետևից»:

Աշակերտի արժեքների ձևավորման վրա ազդող մյուս գործոնը տարիքայինն է, երբ սովորողի արժեքային կողմնորոշումները, արժեքային նախապատվությունները, վարքն ու բարոյահոգեբանական գծերը դրսևորվում են՝ ըստ տարիքային և կազմաբնախոսական առանձնահատկությունների: Արտաքուստ արժեհամակարգային դաստիարակության առանցքը դրսևորվում է աշակերտի վարքի ու շփման հարաբերությունների որոշակի մակարդակում՝ խոսքում, արտաքին տեսքում, ազատ ժամանակն անցկացնելու ձևում, ապրելակերպում և այլն: Տարիքային դաստիարակությանը բնորոշ են հակումը դեպի մշակույթի որոշակի շերտերը, կենցաղին բնորոշ արժեքների որոշակի աստիճանակարգությունը: Սակայն այստեղ ամենակարևորն աշխարհագրության մասնագետների կողմից «աշակերտների մեջ կյանքի նկատմամբ դրական վերաբերմունքի, ապրած յուրաքանչյուր օրվա համար ուրախության զգացում ապրելու ունակության ձևավորումն է»:

Սովորողի անձի արժեքների ձևավորման վրա ազդող մյուս գործոնը միջանձնային հարաբերություններն են կամ իրենց համար հեղինակավոր, երևելի մարդկանց հետ շփումները (ծնողներ, ուսուցիչներ, մեծահասակներ, ընկերներ և այլն): Բնական է, որ այդ հեղինակավոր անձինք կարող են լինել նաև աշակերտի վրա ներգործող հասարակական այս կամ այն կազմակերպությունների անդամները,

դպրոցի տնօրենը, դասղեկը, ուսուցիչը և այլն: Աշակերտը նրանցից կարող է ստանալ արժեքների վերաբերյալ ինչպես դրական մոդելներ, այդպես նաև բացասական: Ընդամին՝ բացասական մոդելները հակում ունեն ձևավորվելու ավելի արագ և անդառնալի բացասական ազդեցություն կարող են ունենալ սովորողի անձի արժեքային ճիշտ դաստիարակության վրա: Հետևաբար արժեքների դաստիարակության այս բնագավառը պահանջում է մանկավարժական խստագույն վերահսկողություն և ըստ հարկի՝ նաև միջամտություն: Աշակերտի արժեքների ձևավորման խնդիրները բնականաբար լուծվում են ոչ միայն ընտանիքում, այլ նաև ուսումնական հաստատություններում՝ ուսումնադաստիարակչական գործընթացի միջոցով²:

Ուսուցման դաստիարակչական ներգործությունը օբյեկտիվ օրինաչափություն է, որովհետև աշակերտների համար ուսուցումը գործունեության հիմնական տեսակն է, դրա համար էլ այն կարևոր դեր է կատարում նրանց անձի ձևավորման գործում: Ուսուցման գործընթացի դաստիարակչական ներգործության հարուստ աղբյուր է բուն գործընթացի բովանդակությունը, որովհետև ընտրելով դաստիարակչական առումով հիմնական գաղափարները, օրենքները և հասկացությունները՝ ուսուցիչը հնարավորություն է ստանում առարկայական ծրագրերի բովանդակության յուրացման միջոցով աշակերտների մեջ սերմանել քաղաքական, իրավական, բարոյական, գեղագիտական, բնապահպանական և այլ գիտելիքներ ու վերաբերմունք: Կրթության բովանդակության հետ միասին ուսուցման մեթոդները ներգործում են աշակերտների ճանաչողական ունակությունների վրա՝ նրանց հնարավորություն տալով ստացած գիտելիքները կյանքում օգտագործելու ըստ նպատակի:

Սովորողների անձի արժեքների ձևավորման առումով կրթության մեջ ուրույն նշանակություն ունեն ուսուցանվող աշխարհագրական գիտելիքները, որի արդյունքում աշակերտը կգիտակցի երկրագնդի բնական ռեսուրսների սահմանափակությունը, կմերժի բնության նկատմամբ սպառողական հոգեբանությունը, կկարևորի բնակչության կրթական մակարդակի շարունակական

---

² Таможняя М. С., Смирнова И. В., Душина; под общ. ред., Издательство Юрайт, Москва, 2018, էջ 18

բարձրացման անհրաժեշտությունը՝ որպես պետության զարգացման գլխավոր երաշխիք: Արժեքային համակարգի ներկայացվող պահանջները արտահայտվում են սովորողի, որպես անձի և քաղաքացու ցուցաբերած վերաբերմունքի, դիրքորոշման, վարքի և գործելակերպի միջոցով: Ահա թե ինչու դպրոցում աշխարհագրության դասավանդումը դուրս է գալիս սուկ առարկա ուսուցանելու նեղ շրջանակից և վերածվում է սովորողների գեղագիտական, բարոյական, հոգևոր արժեհամակարգը ձևավորելու մի միջոցի, որի դերը չպետք է թերագնահատել: Իբրև աշխարհագրության ուսուցչուհի՝ սեփական փորձով կարող եմք հավաստել, որ աշակերտի արժեհամակարգը պետք է ձևավորել ներդաշնակության սկզբունքով, որում իր ուրույն տեղը պետք է ունենա հնարավորինս սերտ հաղորդակցումը օտար երկրներին և մշակույթին՝ որպես մշակույթի մի տարատեսակի:

Արժեքների բուրգի գազաթին գտնվող նվիրական ու մեծագույն արժեքի՝ հայրենասիրության զգացումը դաստիարակելու համար աշխարհագրության դասընթացը բազմաթիվ հիանալի հնարավորություններ է ընձեռում: Հայրենասիրությունն այն մեծագույն արժեքն է, որ հարգանք ու պատկառանք է հարուցում, նույնիսկ երբ դրսևորվում է հակառակորդի կամ թշնամու մոտ: Ի դեպ, յուրաքանչյուր ուսուցիչ ունի որոշակի աշխարհագրական պատկերացումներ, որը նրան ամենադյուրին կերպով է օգնում իր մանկավարժական խնդիրները լուծելու, տվյալ դեպքում՝ հայրենասիրության բարձրագույն արժեքը սաների հոգիներում սերմանելու համար:

Ուսուցչի քաղաքացիական դիրքորոշումը, ձգտումը՝ դաստիարակել բարձր արժեքներ կրող քաղաքացիներ, նրա մտահորիզոնը, հասարակական լայնախոհությունը, սերը երեխաների նկատմամբ ուսումնական գործընթացի արժեքային դաստիարակչական ներգործության բարձրացման կարևոր պայմաններից են: Ընդ որում՝ դաստիարակչական խնդիրների լուծումը պայմանավորված է նաև նրանով, որ ուսուցիչը համագործակցային փոխհարաբերությունների միջոցով նախատեսում է աշակերտների ոչ միայն մտավոր, այլև բարոյական, գեղագիտական ու ֆիզիկական դաստիարակության խնդիրների նկատմամբ համակողմանի մոտեցում: Ուսուցման գործընթացում

լուծվում են սովորողների կրթական, դաստիարակչական կամ արժեքային և ընդհանուր զարգացման խնդիրները: Դրա համար յուրաքանչյուր դասի դաստիարակչական խնդիրների լուծումը նախատեսում է ոչ թե մեկուսացված կամ առանձին մոտեցում, այլ գիտելիքների ու կարողությունների, արժեքային որակների, կամքի, բնավորության, զգացմունքների, հոգեբանական տարբեր դրսևորումների միաժամանակյա և փոխկապակցված մոտեցում: «Եթե դուք ունակ եք որոշելու երեխայի ունակությունն ու նրա ուժը, դուք պետք է գիտենաք, որ ամենամեծ ուրախությունը՝ դժվարությունների հաղթահարման, նպատակին հասնելու գաղտնիքի բացահայտման ուրախությունը հաղթանակի բերկրանքն է ու ինքնուրույն դառնալու, տիրելու ու տիրապետելու երջանկությունը»:

Յուրաքանչյուր դասի ժամանակ ուսուցիչը որոշակի դաստիարակչական խնդիրներ է լուծում՝ հաշվի առնելով տվյալ առարկայի և թեմայի ուսումնասիրման հիմնական խնդիրները, որոնք ներկայացված են առարկայական ծրագրերում: Նա առանձնացնում է ընդհանուր դաստիարակչական խնդիրները, որոնք առանձին աշակերտների մոտ հաճախակի են դրսևորվում: Ուսուցիչը ուսուցման կազմակերպման տարբեր ձևերի ընտրության միջոցով (անհատական, խմբային, էքսկուրսիա, դասողեկական ժամ, արտադասարանական միջոցառումներ և այլն) առավել արդյունավետ է դարձնում աշակերտների արժեհամակարգային դաստիարակչական խնդիրների լուծումը: Օրինակ՝ խմբային աշխատանքի ժամանակ աշակերտները սովորում են ուշադրությամբ վերաբերվել միմյանց, միասին հաղթահարել դժվարությունները, միասին ձեռք բերել հաջողություններ, լսել հակադիր կարծիքներ, ընդօրինակել միմյանց և այլն:

Հասակակիցների խմբում աշակերտն ավելի ազատ է արտահայտում իր մտքերն ու դատողությունները, գործում է անկաշկանդ, ինչն էլ նպաստում է ուսուցման արդյունավետ կազմակերպմանը: Անհատական աշխատանքում դաստիարակվում է աշակերտների ինտելեկտուալ պատրաստականությունը դժվարությունները հաղթահարելու գործում, ձևավորվում են համառության, ինքնակազմակերպման և ինքնավերահսկման ընդունակություններ: առանձնահատուկ զգացմունքայնությունը, «Հատկապես ինքնասիրությունը, դեռահասների որ հաճախ արտահայտում է նրանց

ինքնահաստատման և հասուն երևալու ձգտումը, մանկավարժից պահանջում է անհրաժեշտ նրբանկատություն, հարգանք դեռահասի անձի նկատմամբ»: Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք եզրահանգել, որ արժեքային համակարգի ձևավորումը ժամանակակից դպրոցի գերխնդիրն է և մշտապես պետք է լինի մանկավարժների ուշադրության կենտրոնում:

Դպրոցի սովորողների դաստիարակության և արժեքային համակարգի ընդհանուր խնդիրները դասակարգված են առանձին ուղղությունների, որոնցից յուրաքանչյուրը քանի որ սերտորեն կապված է մյուսների հետ, բացահայտում է ՀՀ քաղաքացու հոգևոր բարոյական զարգացման մի էական կողմ՝

- քաղաքացիա-հայրենասիրական դաստիարակություն,
- ստեղծագործականության և աշխատանքի հանդեպ դրական վերաբերմունքի դաստիարակություն,
- մտավոր դաստիարակություն,
- առողջարարական դաստիարակություն,
- սոցիո-մշակութային և միջմշակութային դաստիարակություն,
- ընտանեկան արժեքների դաստիարակություն,
- հաղորդակցական մշակույթի ձևավորում,
- էկոլոգիական դաստիարակություն:

Այս խնդիրների բացահայտման և լուծման ուղիների միջակայքում անգնահատելի մեծ է աշխարհագրության դերը: Աշխարհագրությունն է, որ Երկրի վրա ընթացող բնական և հասարակական երևույթների զարգացման օբյեկտիվ օրենքների ու օրինաչափությունների օրինակով ձևավորում է սովորողների մատերիալիստական աշխարհայացք, երևույթների միջև եղած կապերի պատճառականություն և աշխարհի միասնականության համոզմունք³:

Աշխարհագրական կրթության արժեքային չափումը բաղկացած է նրա գիտական տեսական (ճանաչողական), հոգևոր-գործնական (արժեք), գործունեության (գործնական) և ռեֆլեքսային-գնահատական բաղադրիչների միասնությունից, որոնք

---

³ Маклаков А.Г., Общая психология, СПб.: 2017, էջ 14

դրսևորվում են գործընթացում զարգացող անհատականության կարողությունների համատեքստում:

Այն սահմանում է արժեքային զգայական վեկտոր աշխարհագրական կրթության համար՝ ուղղված աշակերտների կրթմանը, աշխարհագրական տարածքում դրական սոցիալականացմանը: «Մոտենալով» իր տարածաշրջանի տարածքին, երկրին, ամբողջ աշխարհին, աշակերտը (ներառյալ իր բազմազան գործունեությունը) սեր և հարգանք է զարգացնում իր հայրենիքի, ժողովրդի նկատմամբ որպես սոցիալական, հոգևոր ամբողջություն, որը «մարմնապես կապված է ընտանիքի հետ»: Դպրոցականները կողմնորոշվելով մշակութային և պատմական ժամանակի և տարածության մեջ, սոցիալ-մշակութային փոխազդեցության մեջ՝ արժեքային հարթությունը ստեղծում է տարածքի պատկեր՝ հիմնված արժեքային-իմաստային խնդիրների լուծման վրա՝ որպես «մշակույթի թարգմանության միավորներ»:

Նկարագրելով աշխարհագրական կրթության արժեքային հարթությունն ու արժեքային ներուժը՝ մենք նշում ենք, որ դրա նպատակն է աշակերտների շրջանում աշխարհագրական մշակույթի ձևավորումն ու զարգացումը որպես ընդհանուր մշակույթի մաս, որն ապահովում է նրանց անհատականության ձևավորումն ու զարգացումը: Աշխարհագրական մշակույթի առարկայական ոլորտը գտնվում է աշակերտների և աշխարհագրական տարածության միջև, մինչդեռ նպատակը ոչ այնքան աշակերտներն են և նույնիսկ ոչ այնքան նյութական, գործնական և հոգևոր գործունեության առարկաներն ու երևույթները, որքան նրանց միջև արժեքային իմաստային հարաբերությունների տարածքը: Այս առումով աշխարհագրորեն արժեքավոր է աշխարհագրական մշակույթի հիմքը՝ աշխարհագրական տարածքում սինթեզելով կյանքի և մշակույթի արժեքները և ապահովելով հասարակության սոցիալ-մշակութային միասնությունը:

Աշխարհագրությունն առարկայի դասվանդման արժեքները մեծ են բնության, հասարակությունների և այլ մարդկանց հետ փոխհարաբերությունների ոլորտին տեղյակ լինելու գործում: Նոր գիտելիքները ազդում են աշակերտների փորձառությունների բնույթի, իրականության ընկալման առանձնահատկությունների, վարքագծային ռեակցիաների վրա, որոնք ուղղված են

աշխարհագրական գործընթացների երևույթների նկատմամբ նրանց անձնական վերաբերմունքի զարգացմանը: Արժեքային հարաբերությունները կրում են սուբյեկտիվ, գնահատողական, ընտրողական բնույթ, որոնք որոշվում են հույզերի ուժգնությամբ և որոշակի աշխարհագրական օբյեկտի դպրոցականների համար սուբյեկտիվ նշանակությամբ:

Աշխարհագրության ուսուցչի խնդիրն է ստեղծել հուզական և արժեքային իրավիճակներ, իրադարձություններ՝ մարդու «ազատ ինքնաբացահայտմամբ», որոնցում արժեքները, նորմերը, իդեալները դառնում են նրա սեփականությունը: Դրանք պահպանվում են մարդու գիտակցության մեջ և փոխակերպվում սերնդեսերունդ, ուղղվում ու զարգանում փոփոխվող սոցիալ-մշակութային իրավիճակին համապատասխան: Ծավալի առումով ամենաընդհանուրը համընդհանուր (հիմնական) համակարգ ձևավորող արժեքներն են՝ «մարդ - աշխարհագրական տարածություն (տարածք և ջրային տարածք) - ժամանակ - մարդկային գործունեություն», որոնք գործում են որպես մշակույթի հիմնարար ունիվերսալներ, որոնց շուրջ աշխարհագրական բովանդակությունը կառուցված է, սինթեզվում են բնության, մշակույթի, հասարակության և մարդկային կյանքի արժեքները: Ընդլայնելով դրանք՝ ընդգծում ենք, որ կարևորագույն արժեքային կատեգորիաներն են⁴

- մարդ - որպես գերագույն չափանիշ,
- ժամանակ - որպես համընդհանուր արժեք, որը թույլ է տալիս դիտարկել աշխարհագրական գործընթացները երկրում, աշխարհում «անցյալ-ներկա ապագա» դիրքից,
- մարդկային ռեսուրսներ - որպես նյութական և հոգևոր արժեքների ստեղծման, տարածաշրջանների զարգացման և վերափոխման հիմք և որպես մարդկային կյանքի կազմակերպման ձև:

Աշխարհագրություն առարկայի կրթության բովանդակության արժեքները, ստեղծելով «գիտակցության արժեքային առանցք», գոյություն ունեն տարբեր ձևերով՝

---

⁴ Петрова, Е. Ю., Теория и методика обучения географии : учебно- методический комплекс, Томск: Издательство ТГПУ, 2010, էջ 77

- հոգևոր գիտակցության կողմից մշակված իդեալի տեսքով, որը պարունակում է պատշաճի հատկանիշների գաղափարը, որոնք վերաբերում են համընդհանուր արժեքներին՝ սեր, ճշմարտություն, բարություն, գեղեցկություն: Դրանց հիման վրա ձևավորվում է վերաբերմունք անձի, բնության և մշակույթի հուշարձանների նկատմամբ որպես արժեքներ (բացարձակ, անվերապահ արժեքներ),
- նյութական և հոգևոր մշակույթի ստեղծագործությունների օբյեկտիվացված ձևով, որոնք պարունակում են ամենախոր իմաստը, բարձր ճաշակի, ոճի, վարպետության չափանիշը, որը սնուցում է մարդուն հոգևոր էներգիայով (բնական և մշակութային հուշարձաններ),
- ի դեմս մարդկային նվաճումների, որոնք իդեալների կոնկրետ մարմնացում են (գիտության, գրականության, արվեստի մեջ ներդրած գիտնականների և արվեստագետների, ճանապարհորդների և հետախույզների կենսագործունեություն, որոնք իրենց ներդրումն ունեն գիտության, գրականության, արվեստի ոլորտներում, որոնք «ազգի և մարդկության ծածկագիրն են»),

Աշխարհագրություն առարկայի դասվանդման մշակույթի արժեքային-իմաստային հաստատուններից են հիմնական հոգևոր արժեքները, որոնք համապատասխանում են բնության և հասարակության կայուն, անվտանգ զարգացման խնդիրներին, մարդկության գոյատևմանը դրանց հետ կապված խնդիրների և մարտահրավերների գլոբալ փոփոխությունների համատեքստում: Նրանք պատկանում են մոլորակի վրա մարդու գոյության էկզիստենցիալ համատեքստին: Աշխարհագրական մշակույթով, մշակութային համապատասխան և էկոլոգիապես մաքուր մարդկային գործունեությամբ որոշված արժեքները հասկացվում են որպես հատուկ ձևավորումներ, որոնք ուղղորդում են աշակերտներին աշխարհագրական տարածքում դրական վարքագծի կարգավորմանը, աշխարհագրորեն հիմնավորված ընտրություն և լուծումներ «մարդ-մարդ»-ի խնդիրների առնչությամբ:

Աշխարհագրության դասավանդման կարևորագույն արժեքներից են՝ առարկայի ինքնագնահատականը շարժունակությունը, և փոփոխության պատրաստակամությունը, հանդուրժողականությունը, անձնական պատասխանատվությունը, ակտիվ գործողությունների կարողությունը, ընտրությունը: Այս առումով թարմացվում է աշակերտների անձնական ներուժի զարգացման կարևորությունը⁵:

Կախված էթիկական չափանիշներից (լավի համար ցանկալի), հիմնավորված գիտական վերլուծությունից, արժեքային ընտրություն է կատարվում աշխարհագրական տարածքում գտնվող առարկաների, գործընթացների, երևույթների առնչությամբ, և մարդկային գործունեությունը ծրագրվում է ստեղծագործության, բարության, սոցիալ մշակութային պրակտիկայի համար: Այս գործընթացում կարևոր է աշակերտի հոգևոր մտերմությունը ուսուցչի հետ, որի գործունեությունը կապված է «ուրախության, գեղեցկության և կյանքի ներհատուկ արժեքի անմիջական զգացողության և փորձի մշակման և պահպանման հետ»:

Աշխարհագրության արժեքային հարթությունը և արժեքային ներուժը որոշում են «աշակերտների արժեքային ինքնորոշման, ակտիվության, ստեղծագործականության, սուբյեկտիվության ձևավորումը, նրանց հանդուրժողականությունը, քաղաքացիությունը, խաղաղասիրությունը, հայրենասիրությունը»⁶:

Հետևաբար, բնության և հասարակության անորոշ պայմաններում զարգանալու, ստեղծագործ գործելու ունակությունը ակտուալացնում է աշխարհագրություն առարկայի դասավանդման կարևորությունը:

---

⁵ Сухоруков В. Д., Суслов В. Г., Методика обучения географии : учебник и практикум для академического бакалавриата, Издательство Юрайт, М., 2016, էջ 87

⁶ Մարգարյան Ռ., Մանասյան Մ., Գ. Հովհաննիսյան, Հովսեփյան Ա., Աշխարհագրություն, Հասարակական աշխարհագրություն, Աշխարհ, 7-րդ դասարանի դասագիրք, ՄանՄար հրատ., Երևան, 2013թ., էջ 55

Ստորև ներկայացրել ենք դասի պլան, որը հիմք է հանդիսանում աշակերտի կրթության և արժեքային համկարգի ձևավորման համար: Որպես օրնակ ընտրել ենք «Արդյունաբերություն» թեման:

ԴԱՍԻ ՊԼԱՆ

Դասարան՝ 7-րդ

Դասի թեման՝ Արդյունաբերություն. Ընդհանուր բնութագիրը և տեղաբաշխումը

Դասի նպատակը՝

- Իմանալ արդյունաբերության ճյուղային կառուցվածքը,
- Տալ վառելիքաէներգետիկ արդյունաբերության հաշվեկշռի սահմանումը,
- Կարողանալ վերլուծել և քարտեզի վրա ցույց տալ նավթի, բնական գազի, ածխի արդյունահանման ու սպառման շրջանները:

Արժեքային համակարգ՝

- Գնահատել հանքային ռեսուրսների դերը մարդկության կյանքում,
- Առաջարկություններ կատարել առկա հանքային հումքի և վառելիքաէներգետիկ հիմնախնդրի լուծման համար:

Դասի տիպը՝ համակցված

Անհրաժեշտ պարագաներ՝ գրքեր, տետրեր, գրիչներ, աշխարհի քաղաքական քարտեզ,

Հիմնական հասկացություններ՝ արդյունաբերություն, ջեկ, աեկ, Արդյունաբերություն, վառելիքաէներգետիկ ջրեկ, վառելիքաէներգետիկ հաշվեկշիռ, ածխարդյունաբերություն, նավթարդյունաբերություն, գազարդյունաբերություն,

Դասի ընթացքում կիրառվող մեթոդներ՝ զրույց, հարց ու պատասխան ապագայի անիվ, T -աձև աղյուսակ:

Դասի ընթացքը՝ ԽԻԿ համակարգով

Խթանման փուլ

Կազմակերպչական մաս՝

Տնային առաջադրանքների ստուգում, մատյանի լրացում:

1. ա. Ո՞րն է կոչվում արդյունաբերություն:

բ. Բացատրել արդյունաբերության տեղաբաշխում հասկացությունը:

գ. Որո՞նք են արդյունաբերության տեղաբաշխման գործոնները:

դ. Ի՞նչ տարբերություն կա արդյունաբերական կետի, կենտրոնի և շրջանի միջև:

Իմաստի ընկալում

1. Վերհիշեն արդյունաբերության ճյուղային կառուցվածքը և քարտեզագրեն գրատախտակին

2. Բացատրվի վառելիքաէներգետիկ արդյունաբերության զարգացման փուլերը՝ ածխային, նավթագազային,

3. Ժամանակակից : Խոսենք վառելիքի տեսակների սպառման և չվերականգնման մասին

**4. Կազմենք վառելիքի տեսակ և առաջատար երկրներ գույգերով աղյուսակ:
Նշված պետությունները ցույց տրվեն քարտեզի վրա**

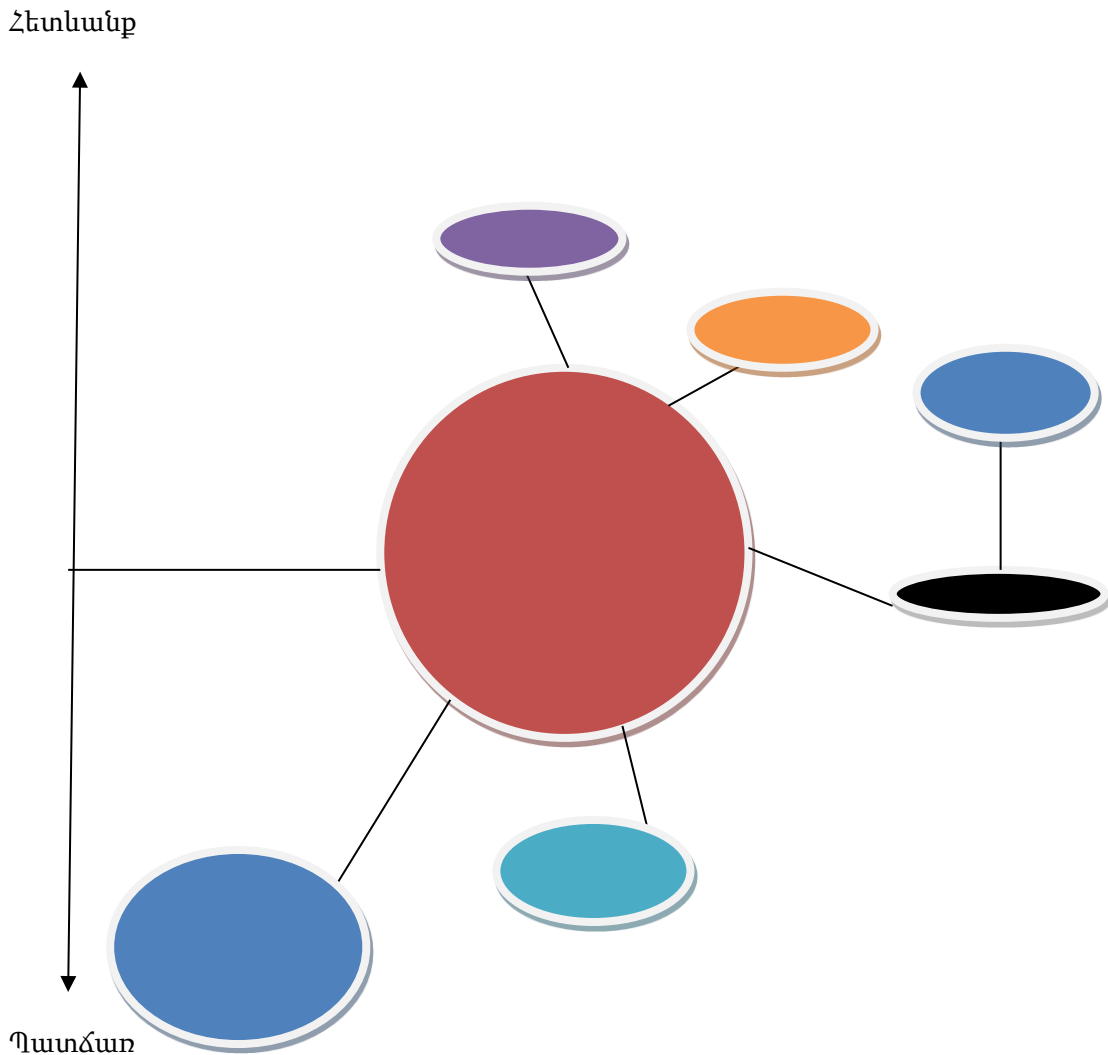
Վառելիքի տեսակ	Առաջատար երկիր

1. Լուծեն խնդիր ռեսուրսապահովվածության վերաբերյալ:

ՀԱՀ –ի ածխի պաշարներով ապահովվածությունը կազմում է 3095 տ/մ, ածխի պաշարները՝ 130 մլրդ տ: Որքա՞ն կլինի ՀԱՀ –ի բնակչության թիվը:

Կշռադատում՝ Շարունակելով թեման շեշտադրումը կատարել հանքային հումքի և վառելիքաէներգետիկ հիմնախնդրի վրա:

Աշակերտները պետք է փորձեն պատճառահետևանքային կապ գտնել այս հիմնախնդրի առաջացման ուղղությամբ և առաջարկեն լուծման ուղիներ:

Գնահատում

Տնային աշխատանքի հանձնարարում՝ Պատմել դաս 3 էջ 82-91, առ. 1, 5, 6,
լուծել հետևյալ խնդիրը

*Որքա՞ն է 3 մլն տ նավթի համարժեք պայմանական վառելիքի քանակը,
եթե նավթի ջերմային գործակիցը 1,5 է:*

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով, սույն հետազոտական աշխատանքում մենք ուսումնասիրեցինք աշխարհագրություն առարկայի դերը աշակերտի անհատականության և արժեքային համակարգի ձևավորման գործում: Մենք վերլուծեցինք աշխարհագրության դասավանդման հոգեբանության սկզբունքների էությունը: Նկատի ունենալով գիտական գրողներին՝ հասկացանք, որ աշխարհագրության դասերին աշակերտի անձի մտավոր զարգացումը հսկայական է: Վերացական մտածողության զարգացում, սովորելու մոտիվացիա և հմտությունների զարգացում: Ճանաչողական մտավոր գործունեության արդյունքը ուսումնասիրվողի ըմբռնումն է: Խնդրահարույց, տրամաբանական ուսուցումը ձևավորում է հատուկ աշխարհայացք, անհատի բնավորություն:

Ուսումնասիրեցինք նաև, թե ինչպես է փոխվում աշակերտի անհատականությունը մանկավարժական ազդեցության գործընթացում: Մենք ուսումնասիրեցինք իրավասությունները, անձի կողմնորոշման տարբեր տիպի կառույցներ, ինչպիսիք են հետաքրքրությունները, հակումները, ցանկությունները և նպատակները: Որպես աշակերտի անհատականության զարգացման հիմնարար կառույց առանձնացվել է մոտիվացիան:

Վերլուծեցինք տեսական, էմպիրիկ գիտելիքների և հմտությունների ձևավորման մեթոդները: Գիտելիքների այս տեսակների ուսումնասիրությունը մեզ ստիպում է հասկանալ, որ ամեն ինչ այնքան էլ պարզ չէ տարբեր տեսակի գիտելիքների ընկալման մեջ, հետևաբար ուսուցիչը պետք է օգնի տարբեր ձևերով այդ գիտելիքները հասցնել դպրոցականներին: Այս ընկալումների գործընթացում աշակերտի անհատականությունը կզարգանա սոցիալ-աշխարհագրական ուղղությամբ:

Աշխարհագրության դասերին ձևավորվում է ստեղծագործական գործունեության փորձ, իսկ նյութի ոչ ստանդարտ մատուցմամբ ձևավորվում է հուզական-արժեքային վերաբերմունք աշխարհի նկատմամբ: Դրա հիման վրա ձևավորվում է համակողմանի զարգացած անհատականություն:

Ամփոփելով վերը նշվածը, կարող ենք եզրակացնել, որ աշխարհագրական կրթությունը կարևոր տեղ է գրավում կրթական համակարգում՝ հանդիսանալով անձի զարգացման կարևոր բաղադրիչ:

Աշակերտների կյանքի ուղեցույցների և արժեքների նույնականացումը, ինչպես նաև երիտասարդների շահերի իմացությունը հնարավորություն է տալիս առավել արդյունավետ կառուցել ուսումնական գործընթացը, կանխել անհատական չլուծված խնդիրներից բխող հնարավոր բացասական հետևանքները և ժամանակին արձագանքել հասարակության պահանջների փոփոխություններին:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Սարգսյան Ռ., Մանասյան Մ., Գ. Հովհաննիսյան, Հովսեփյան Ա., Աշխարհագրություն, Հասարակական աշխարհագրություն, Աշխարհ, 7-րդ դասարանի դասագիրք, ՄանՄար հրատ., Երևան, 2013թ.
2. Сухоруков В. Д., Суслов В. Г., Методика обучения географии : учебник и практикум для академического бакалавриата, Издательство Юрайт, М., 2016
3. Маклаков А.Г., Общая психология, СПб.: 2017
4. Петрова, Е. Ю., Теория и методика обучения географии : учебно- методический комплекс, Томск: Издательство ТГПУ, 2010
5. Таможняя Е. А., Методика обучения географии: учебник, М., 2014
6. Таможняя М. С., Смирнова И. В., Душина; под общ. ред., Издательство Юрайт, Москва, 2018
- 7.